

*До спеціалізованої ради Д.08.727.04
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ
(49005, м. Дніпро, проспект Гагаріна, 26)*

ВІДГУК ОФІЦІЙНОГО ОПОНЕНТА

доктора юридичних наук, професора

Ярмиша Олександра Назаровича

на дисертацію Завгороднього Віталія Анатолійовича

«Практика Європейського суду з прав людини та її вплив на юридичну діяльність в Україні (теоретико-правовий аналіз)», подану на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук за спеціальністю 12.00.01 – теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень

Актуальність теми дисертаційного дослідження. Імплементация норм Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод в національний правопорядок є одним із міжнародних зобов'язань України перед Радою Європи, виконання якого априорі не можливе без урахування результатів волевиявлення Європейського суду з прав людини в юридично-значущій діяльності органів державної влади, їх посадових і службових осіб.

Серед проявів порушення Україною взятих на себе міжнародних зобов'язань за Конвенцією і надалі залишаються: невиконання рішень національних судових органів, жорстоке поводження з особами, котрі перебувають під контролем держави, порушення прав людини на справедливий судовий розгляд, свободу вираження поглядів, мирні зібрання, володіння, користування та розпорядження об'єктами власності.

Вищевказані прояви протиправної поведінки є свідченням того, що функціонуючим в Україні органам державної влади, їх посадовим та службовим особам, дотепер не вдалося наблизитися до європейських стандартів захисту прав людини. Тому в умовах сьогодення проблематика

впливу практики Страсбурзького суду на правосвідомість та поведінку таких суб'єктів є нагальною та потребує невідкладного вирішення як в загальнотеоретичній, так і практичній площині.

Водночас варто зауважити, що практика Суду Ради Європи поряд з вищевказаною Конвенцією на законодавчому рівні правового регулювання визнані джерелом права, проте в юридичній науці досі триває дискусія щодо виправданості надання їй такого значення. Зокрема, до основних питань, що зумовлюють протиріччя у наукових колах, належать: юридична природа рішень Європейського суду з прав людини; обов'язковість застосування практики Суду Ради Європи національними судами; необхідність сприйняття джерелом права як рішень Європейського суду з прав людини, ухвалених проти України, так і інших держав-учасниць Конвенції, та інші.

На вирішення вищевказаних та багатьох інших важливих питань спрямоване дослідження В.А. Завгороднього, що вказує на актуальність теми його дисертації.

Достовірність та обґрунтованість наукових положень, висновків і рекомендацій сформульованих у дисертації. Високий ступінь обґрунтованості і достовірності результатів дослідження забезпечено використанням низки загальнонаукових та спеціально-наукових методів пізнання. Їх застосування визначає логічну побудову дисертації та дозволяє послідовно й науково обґрунтовано реалізувати мету і задачі, поставлені на початку дослідження. При проведенні наукового дослідження її автор послугувався як гносеологічними принципами пізнання, так і методологічними підходами. Основу методології дослідження практики ЄСПЛ та її впливу на юридичну діяльність в Україні склали дві взаємопов'язані правові парадигми, що знайшли своє відображення і подальший розвиток у теоріях права.

Безсумнівною перевагою роботи є використання значного обсягу загальнотеоретичних наукових праць вітчизняних і зарубіжних учених, розробок фахівців у сфері теорії права, а також галузевих юридичних наук. З

позитивної сторони також слід відзначити опрацювання здобувачем значної кількості рішень Європейського суду з прав людини, що ухвалені не тільки проти України, але й інших держав-учасниць Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод.

Емпіричну основу проведеного дослідження також склали статистичні дані Міністерства юстиції України, щорічні звіти про результати діяльності Урядового уповноваженого у справах Європейського суду з прав людини; щорічні звіти Суду Ради Європи, аналітичні та тіньові звіти громадських організацій, присвячені проблемам застосування практики Страсбурзького суду в Україні та стану виконання його рішень, постанови Європейського суду з прав людини, що ухвалені як проти України, так і інших держав-учасниць Конвенції, резолюції Комітету Міністрів Ради Європи щодо імплементації рішень Страсбурзького суду в національний правопорядок України, рішення Конституційного Суду України та Верховного Суду.

Використання вищевказаного теоретичного інструментарію та джерельної бази дозволило дисертанту сформулювати, зокрема, низку науково обґрунтованих положень, висновків та рекомендацій задля удосконалення чинного національного законодавства.

Наукова новизна отриманих результатів. Запропонована наукова робота є однією з доволі вдалих спроб ґрунтовного дослідження практики Суду Ради Європи як правового феномену та її багатоаспектного впливу на національну юридичну діяльність, в якій поєднуються оригінальність, академізм і простота сприйняття.

Її підготовка і розробка зумовлена як необхідністю покращення загального стану дотримання прав і свобод людини в Україні, що визнані Основним Законом нашої держави найвищими соціальними цінностями, так і виробленням науково обґрунтованої концепції належного виконання Україною взятих на себе міжнародних зобов'язань у сфері захисту прав людини перед Радою Європи.

До найбільш важливих здобутків автора, на мою думку, слід віднести:

1. З'ясування історичних періодів наукової розробки обраної теми, а також обґрунтування методологічного інструментарію дослідження практики Європейського суду з прав людини та її впливу на юридичну діяльність в Україні.

Так, зокрема, цілком слушно дисертант наголошує на тому, що суттєвим недоліком сучасної правової доктрини є відсутність науково обґрунтованої концепції механізму імплементації державою рішень Страсбурзького суду в національній правовій системі України, яка б через систему взаємопов'язаних ідей і наукових категорій пояснювала цей правовий феномен, розкривала його сутність, внутрішню будову та містила характеристику структурних елементів. Вимагає своєї теоретичної розробки і питання багатоаспектності впливу практики Суду Ради Європи як на юридичну діяльність загалом, так і на окремі її різновиди зокрема.

Варто відзначити нетиповий підхід автора до визначення структури методології дослідження, а саме включення до її структури не лише принципів наукового пізнання, підходів та методів, але й парадигм та теорії.

Дисертантом відзначається, що основу методології дослідження практики Європейського суду з прав людини та її впливу на юридичну діяльність в Україні складають дві взаємопов'язані правові парадигми, а саме: парадигма соціологізму, у якій акцент робиться на ролі права в житті соціуму, а також кожної людини; природно-правова парадигма, що постулює ідеї природних прав людини, їх невідчужуваність, непорушність і необхідність гарантування з боку держави. Вказані правові парадигми як світоглядна складова методології права знайшли своє відображення і подальший розвиток у теоріях правового впливу (правового регулювання), правотворчості, правотлумачення, правозастосування, правовідносин, юридичної практики та інші.

2. Обґрунтування підходу до розуміння практики Європейського суду з прав людини як сумативного утворення, структуру якого складають діяльність Страсбурзького суду, що відображає цей феномен у динаміці, а

також результати такої діяльності (рішення) та накопичений правовий досвід Суду Ради Європи (статичні елементи). Дисертантом удосконалено підхід до розуміння прецедентності практики Суду Ради Європи як однієї з її відмінних властивостей, за яким прецедентність, як риса рішень Європейського суду з прав людини, означає повторюваність його правових позицій, а отже їх усталеність, що притаманна правовим позиціям Страсбурзького суду уміщеним в його рішеннях як по суті справи, так і про прийнятність скарг до розгляду.

Достатньо аргументовано видається теза автора про необхідність корегування документально оформленого в ст. 17 Закону України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» судження суб'єкта законотворчості про джерело об'єктивного права не як Конвенцію про захист прав людини та основоположних свобод, взяту в єдності з практикою Європейського суду з прав людини, а як вказану Конвенцію, в єдності з правовими позиціями, сформульованими у рішеннях Суду Ради Європи.

3. З'ясування юридичної природи рішень Страсбурзького суду як видового поняття, що відображає такі результати волевиявлення Суду Ради Європи: а) ухвали; б) постанови; в) консультативні висновки. Зокрема, дістали подальшого розвитку положення про дуальну правову природу постанов Суду Ради Європи, що є рішеннями Страсбурзького суду, які ухвалюються по суті справи та мають властивості як правоінтерпретаційного, так і правозастосовного акта з переважанням властивостей останнього. Здобувачем удосконалено класифікацію правових актів Європейського суду з прав людини, що збагачена новими підходами. З'ясовано функції постанов Страсбурзького суду на правосвідомість і поведінку суб'єктів права, а також вперше сформульовано дефініцію поняття окремої думки судді Європейського суду з прав людини.

4. Розробку концептуальної моделі імплементації постанов Європейського Суду з прав людини, що набули властивості остаточних, в

національну правову систему України. Дисертантом вдало сформульовано визначення категорії механізм імплементації постанов Страсбурзького суду в національній правовій системі України, з'ясовано структуру цього механізму, складовими елементами якої виокремлено нормативну, інституційну, функціональну, комунікативну й ідеологічну підсистеми. Схвальної оцінки заслуговують авторські судження, що розкривають зміст понять «заходи індивідуального характеру» й «заходи загального характеру», а також їх види в аспекті імплементації постанов Суду Ради Європи в національній правовій системі України.

5. Збагачення теорії правового впливу положеннями, що розкривають юридичну природу феномену дії практики Страсбурзького Суду на юридичну діяльність та таких її аспектів: інформаційно-психологічного, регулятивного, охоронного, соціально-правового. Здобувачем обґрунтовано та сформульовано дефініції понять, що відображають вплив практики Суду Ради Європи на теоретичну та практичну юридичну діяльність в Україні, а саме: на юридичну науку, на юридичну освіту, на правотворчість в Україні, на офіційну правоінтерпретаційну діяльність в Україні, на правозастосування.

Повнота викладу основних положень дисертації в опублікованих працях. Положення, висновки і рекомендації сформульовані у дисертації достатньо повно викладені в монографії, двадцяти семи статтях, опублікованих у наукових фахових виданнях України, п'яти статтях, опублікованих у наукових періодичних виданнях інших держав, а також двадцяти тезах доповідей за результатами участі в науково-практичних заходах, серед яких конференції, семінари, круглі столи.

Кількість, обсяг та зміст друківаних праць відповідають вимогам МОН України щодо публікацій основного змісту дисертації на здобуття наукового ступеня доктора наук. Аналіз представлених рукопису та автореферату дисертації дає підстави зробити висновок про те, що зміст автореферату ідентичний змісту основних положень дисертаційного дослідження. Наведені

в авторефераті наукові положення, висновки та рекомендації розкриваються у тексті дисертаційного дослідження.

Практичне значення одержаних результатів полягає у тому, що положення і висновки, які сформульовані у дисертації, становлять як теоретичний, так і практичний інтерес та можуть бути використані не тільки в освітньому процесі при викладанні у закладах вищої освіти навчальних дисциплін, пов'язаних із захистом та легальним обмеженням прав і свобод людини чи науковій діяльності для подальшого дослідження правових феноменів практики Європейського Суду з прав людини та її впливу на юридичну діяльність в Україні, але й у правотворчості в ході проектування та прийняття нормативно-правових актів з питань відповідності національного законодавства положенням Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод та правозастосуванні при ухваленні суб'єктами, наділеними владними повноваженнями, рішень індивідуального характеру з урахуванням правових позицій Страсбурзького суду.

Основним адресатом пропозицій дисертанта вважаємо Український парламент з огляду на сформульовані у висновках та додатках до роботи низки пропозицій щодо удосконалення положень чинних нормативно-правових актів в нашій державі.

Оцінка змісту дисертації, її завершеності та відповідності встановленим вимогам. Аналіз змісту роботи свідчить про самостійну, завершену, аргументовану, комплексну роботу й дозволяє констатувати високий науково-теоретичний рівень проведеного дослідження. Вдала внутрішня побудова дисертації свідчить про науково вивірений та аргументований підхід до вирішення поставлених задач і досягнення мети дослідження.

Дисертація відрізняється глибиною правового аналізу, виваженістю та коректністю наукової полеміки, вмілим підбором матеріалу. Одержані автором науково-обґрунтовані результати розв'язують важливу для юридичної науки проблему.

Наукова праця складається із п'яти розділів, які включають сімнадцять підрозділів, у яких послідовно і системно висвітлюється феномен практики Суду Ради Європи та її впливу на юридичну діяльність в Україні. Структура роботи, логіка вирішення поставлених завдань, рівень аргументації та наукове обґрунтування основних висновків автора, форма викладення матеріалу відповідають вимогам, що висуваються МОН України до докторської дисертації. Роботу підготовлено державною мовою з дотриманням вимог наукового стилю. Зміст дисертації та автореферату повною мірою відповідає спеціальності 12.00.01 – теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень.

Водночас, як і для будь-якої творчої роботи, для дослідження В.А. Завгороднього властиві **певні недоліки та дискусійні моменти**.

По-перше, зміст дисертації та автореферату свідчить про те, що дисертаційне дослідження В.А. Завгороднього проведено без використання світоглядних методів пізнання, зокрема діалектичного. Такий підхід дослідника вважаємо суперечним, адже в юридичній науці традиційно виокремлюють світоглядні, загальнонаукові та спеціально-наукові методи пізнання.

По-друге, робота додала б у своїй науковій вазі, якби її автор окремо приділив увагу питанню юридичної природи рішень Європейського суду з прав людини, ухвалених за пілотною процедурою, та їх роль для України як держави-учасниці Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод, що постійно перебуває у трійці лідерів країн, на які надходить найбільше скарг до Суду Ради Європи.

По-третє, при дослідженні особливостей впливу практики Європейського суду з прав людини на різні види практичної юридичної діяльності в Україні (підрозділи 5.2-5.5. дисертації) поза увагою дисертанта необґрунтовано залишилась правозахисна діяльність, що здійснюється в Україні адвокатами та їх об'єднаннями на професійній основі. Зважаючи на

зазначене, потребує додаткового аргументування обраний дисертантом підхід.

По-четверте, розглядаючи питання структури механізму імплементації постанов Європейського суду з прав людини, автор обґрунтовано виокремлює і його комунікативну підсистему (с.236-237 дис.). Водночас, характеризуючи останню, дисертант обмежується лише двома видами таких зв'язків – структурними та функціональними, не приділяючи уваги іншим видам, зокрема генетичним (причинно-наслідковим).

По-п'яте, при з'ясуванні ідеологічної підсистеми механізму імплементації постанов Страсбурзького суду (с.234-236 дис.) автор зробив акцент на особливостях правової свідомості та правової культури лише суб'єктів, наділених владними повноваженнями, залишивши поза увагою іншу категорію осіб, зацікавлених у результатах виконання рішення Суду Ради Європи. Маються на увазі скажники, тобто особи, потерпілі від дій органів державної влади, їх службових та посадових осіб, або їх представники.

Водночас, слід наголосити, що наведені зауваження здебільшого мають характер побажань для подальшого удосконалення наукової роботи або стосуються дискусійних питань. Загалом вони не впливають на високий науковий рівень підготовленого дисертаційного дослідження та не піддають сумніву результати наукової розвідки.

Отже, за актуальністю, ступенем новизни, обґрунтованістю і достовірністю, науковою і практичною значущістю отриманих результатів, повнотою їх викладення в опублікованих наукових працях, а також оформленням дисертація відповідає вимогам, які встановлені Порядком присудження наукових ступенів, затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України від 24.07.2013 № 567 (з подальшими змінами).

Дисертація Завгороднього В.А., що підготовлена на тему: «Практика Європейського суду з прав людини та її вплив на юридичну діяльність в Україні (теоретико-правовий аналіз)», є завершеною кваліфікаційною

працею, у якій отримано нові науково обґрунтовані результати, що мають теоретичне та практичне значення. Проведене дослідження характеризується єдністю змісту, свідчить про вирішення важливої доктринальної проблеми та вагомий особистий внесок автора в науку загальної теорії права. Відповідно, її автор – Завгородній Віталій Анатолійович - заслуговує на присудження йому наукового ступеня доктора юридичних наук за спеціальністю 12.00.01 – теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень.

Офіційний опонент

головний науковий співробітник

Інституту законодавства Верховної Ради України

доктор юридичних наук, професор

член-кореспондент НАПрН України,

заслужений юрист України

О.Н.Ярмиш

« « лютого 2021 року

